

Medvetenhetens intåg...

Att förebygga med hjälp av språklekar.

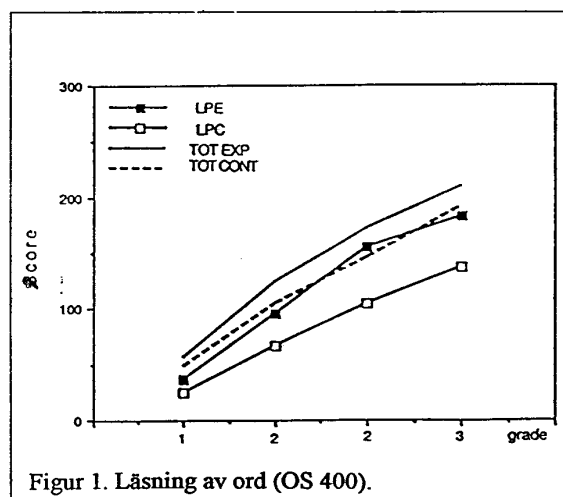
Skolpsykolog Jörgen Frost
Bornholm,, Danmark

Syftet med projektet var att visa hur ett förebyggande program kan ge effekt på den första läsinläringen. Tidigare undersökningar har visat att arbetet med språklekar haft en allmänt utvecklande effekt på läsfärdigheten (Lundberg m.fl., 1988; Frost, 1989). Resultaten från Bornholmsprojektet visar att de svaga eleverna i försöksgruppen klarat sig betydligt bättre i både läsning och stavning än de svaga eleverna i kontrollgruppen, och detta tack vare det förebyggande arbetet i förskolan.

Två lågpresterande grupper följdes. Med hjälp av ett första prov i språklig medvetenhet i början av förskolan, valdes 25 elever från försöks- respektive kontrollgruppen ut. Dessa elever ansågs dåligt fonologiskt medvetna. Urvalet skedde efter följande kriterier:

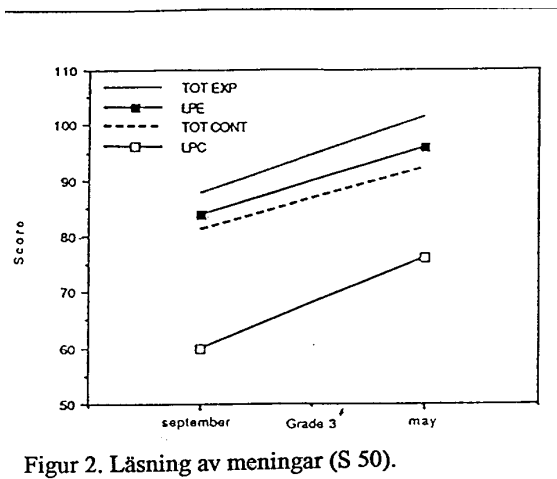
- Mindre än 3 poäng i fonetisk medvetenhet (max 24 poäng).
- Riktig benämning av högst 2 bokstäver
- Ingen läsfärdighet

I vardera gruppen ingick 16 pojkar och 9 flickor. Utvecklingen följdes hos dessa 25 par till årskurs 3(4). I figuren här under kan vi följa dessa båda lågpresterande riskgrupper samt hela försöks- och kontrollgruppen.

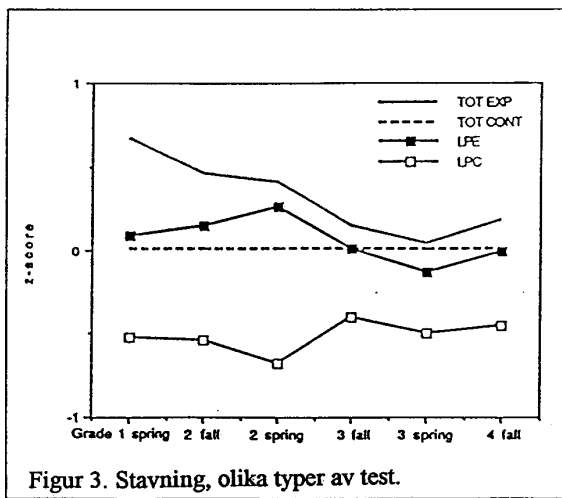
Figur 1. Läsning av ord (OS 400).

Figur I visar hur utvecklingen i ordläsning i läsprovet OS 400 utvecklades för de fyra grupperna från åk 1 till slutet av årskurs 3. Vi ser att den långsammaste utvecklingen skett hos de svagaste eleverna i kontrollgruppen (LPC), medan de svaga eleverna från försöksgruppen (LPE) klarar sig nästan lika bra som hela kontrollgruppen (TOT CONT). Gruppen (TOT EXP) omfattar hela den bomholmska försöksgruppens läsresultat.

Figur 2. Läsning av meningar (S 50).

I figur 2 kan vi se att de svagaste eleverna i försöksgruppen (LPE) klarar sig bättre i läsning av meningar i årskurs 3 än kontrollgruppen (TOT CONT). De svagaste eleverna i kontrollgruppen (LPC) presterar här långt under genomsnittet.

Figur 3. Stavning, olika typer av test.

Figur 3 visar resultaten från stavningsproven från årskurs 1 - 4. I de fall olika typer av stavningsprov använts har resultaten räknats om till ett gemensamt värde (z-poäng).

Som vi ser ligger försöksgruppens svagaste elever (LPE) fortfarande på nivå med hela kontrollgruppen, medan de svagaste från kontrollgruppen

(LPC) ligger långt under de övriga 3 grupperna.

För att sammanfatta resultaten så här långt vågar man påstå att det är möjligt att arbeta förebyggande i förskolan och att språklekarna kan vara en av de möjligheter som står till buds.

Språklekarna

Vårt arbete har visat att om man genomför språklekarna på ett strukturerat sätt ofta och regelbundet uppnår man de bästa resultaten för barnens senare läs- och stavningsförmåga.

Lekarna är upplagda för att ge gemensamma upplevelser av språket. Barnen ges möjlighet att upptäcka språket och att lyssna på formen utan att låta sig distraheras av innehållet. Läraren bör vara den ledande under denna "upptäcktsfärd".

Att reflektera över språket.

Barnen bör uppmuntras att sätta ord på det de företar sig och upptäcker. På det sättet blir språket medvetenhetens redskap.

Programmet börjar med att barnen lyssnar på olika ljud. Barnen lär sig att inrikta sin uppmärksamhet mot t ex ljuden utanför klassrummet och i klassrummet. Man kan läsa ramsor psalmverser men även inrikta barnets uppmärksamhet mot rytmen, bokstavsrimmen, som betonas extra, eller mot slutrimmen. Rösten eller tempot kan varieras.

Henrik købte sig et gevær,
selvom de andre sagde lå vær'.

Vi kan även pröva att göra våra egna ramsor.

Läsförberedd

Inom forskningen råder en stor enighet om betydelsen av fonologisk medvetenhet för den första läsinlärningen. Om barnen inte i början av årskurs I har blivit fonologiskt medvetna, efter att ha vant med om språklekar, så kommer de sannolikt att få svårigheter med läsinlärningen.

Vi känner till betydelsen av att utveckla den fonologiska medvetenheten, och vi vet hur vi ska gå till väga för att utveckla denna medvetenhet. De barn, som ÄR fonologiskt medvetna från början, har inte enbart lärt sig det genom

språklekar. Genom att vistas i en miljö, som gett en allsidig språklig stimulans har de utvecklat en fonologisk medvetenhet på ett oformellt sätt. På samma sätt som barnens uppfattning om skriftspråket stöder den fonologiska medvetenheten så stöder även den fonologiska medvetenheten barnen i utforskandet av skriftspråket.

Detta gör barnen mer - "läsförberedda" Att vara "läsförberedd" är inte bara att vara tekniskt förberedd att möta den formella läsundervisningen i årskurs 1. Att vara "läsförberedd" är en långsamt växande begreppsmässig och färdighetsmässig insikt och kompetens. Insikten gäller förståelsen av dels

skillnader, dels likheter mellan talspråk och skriftspråk, förståelsen att skriftspråket gömmer innehåll, som bör upptäckas och förståelsen att "nyckeln" till avkodningen ligger i samspelet mellan bokstavtecknen och språkljuden. Kompetensen erövrar genom oräkneliga erfarenheter och upptäckter. Men att lära sig att läsa är också fråga om motivation och vilja. De barn, som växer upp i en miljö där mycket tid används till skriftspråkliga aktiviteter, tycker oftast det är roligt med språklekarna, beroende på att de genom dessa påminns om erfarenheter de nyligt gjort. Språklekarna ger dem ytterligare överblick och förståelse. Sådan är bilden för de flesta barn i förskolan. De har gjort sig läsförberedda i en långsam och naturlig process utanför skolan.

De svaga barnen

Hur blir det då med de svaga? Vi vet att vi kan hjälpa dem genom språklekar, men faran är om vi tror att det enbart är språklekarna i sig, som gör dem läsmogna. De flesta av dessa svaga elever har knappt fått en bråkdel av de erfarenheter med skriftspråket, som deras kamrater har. Dessa barn bör vi hjälpa genom att ge dem möjlighet att samla erfarenheter om skriftspråket. Något av det allra viktigaste vi kan ge dem är kanske den grundläggande motivationen att överhuvudtaget intressera sig för språk, antingen det är genom högläsning, genom lekskrivning eller genom att lära genom språklekar eller andra typer

av aktiviteter. Det gör man bäst genom att syssla mycket med skriftspråket på många olika sätt. Därför är det i högsta grad relevant att föra in skriftspråkliga element i förskolan. Vi kan även peka på forskning, som visar att kombinationen språklekar och lekskrivning har en ömsesidig förstärkande effekt för de svaga eleverna (Hagtvet, 1989).

Språklekarna genomförs en kvart dagligen, men behovet kan vara långt större för vissa elever och det finns även behov att genomföra lekarna i mindre grupper, så att en dialog kan komma till stånd med det enskilda barnet.

Språkstimulerande lekmaterial kan samlas i en språkverkstad, som är tillgänglig hela året med olika utbud (Bollerslev m. fl., 1990). Fördelen med detta är dessutom att mer intresserade elever kan få med sig mindre intresserade elever.

Som nämnts tidigare, stöder språklekarna och de skriftspråkliga erfarenheterna varandra positivt. Det ser t ex ut som om bokstäverna hjälper den svaga eleven att hålla fast det för honom diffusa begrepp, som språkljuden innebär. Målet är emellertid inte att lära ut bokstäverna i förskolan. Målet är att ge insikt och förståelse i dels talspråkets formsida och dels i det förhållandet som föreligger mellan språkljud och bokstäver. Därför bör bokstäverna ingå överallt, där det är naturligt, och bokstavsinsinlärningen blir då något som man "får på köpet".

Språklekar och läsning

Det finns vissa som varit kritiska till språklekarna och sagt., att de påminner om en arbetsgång för en formell undervisning i läsning.

Barnen lär sig att förhålla sig analytiskt till talspråket och uppmärksamma detaljer i det. De lär sig t ex hur man "smakar" sig fram till ljudet de formar när de säger ett ord. De lär sig en artikulatorisk uppmärksamhet, som är själva grunden för ljudanalysen. Stavningen bygger på ljudanalysen. Dessa komponenter är viktiga för förståelsen av sambandet mellan ljud - bokstav, en förståelse som är avgörande för att barnen ska "knäcka koden".

Språklekarna ger den allra bästa grunden för barn att leka sig in i skriftspråket. Barnen som har arbetat efter det strukturerade språkprogrammet på Bornholm har ett ganska annorlunda förhållande till språket än vad lärare förut varit vana vid. Detta i sin tur ger möjlighet till en förnyelse av den första undervisningen i fråga om undervisningsformer. Här kan en förändring ske mot en mindre lärobokscentrerad undervisning. Orienteringen sker istället mot individen och kommunikationen. Låt oss försöka att utveckla en samlad hållning i fråga om hur barnens möte med skriften i skolan ska vara!

Referenser:

- Bollerslev, P., Frost, J. & Hagtvæt, B.E. (1990). Laerervejledning til Trylleskibet. Köpenhamn: Gyldendal.
- Hagtvæt, B.E. (1989). Skriftspråksutveckling genom lek. Stockholm:-Natur och Kultur.
- Lundberg, I., Frost, J. & Petersen, O.-P. (1988). Long term effects of a preschool training program in phonological awareness. Reading Research Quarterly, 28, 263-284.